

34. Торговые известия // Селянин. – 1914. – № 17–18. – С. 461–462.
35. Торговые известия // Селянин. – 1914. – № 23–34. – С. 552–553.
36. Фиалковский П. П. Чрезвычайное Новгородсеверское уездное земское собрание / П. П. Фиалковский // Черниговская земская неделя. – 1914. – № 41. – С. 6.
37. Черниговское очередное Губернское Земское Собрание // Черниговская земская газета. – 1917. – № 20. – С. 11–13.
38. Черниговское Чрезвычайное Губернское Земское Собрание // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 51. – С. 3–4.
39. Черниговское чрезвычайное уездное земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 5. – С. 4–5.
40. Шапошнікова Н. О. Продовольче становище в Україні в роки Першої світової війни : дис. ...кандидата іст. наук : 07.00.01 / Шапошнікова Наталія Олександрівна. – К., 1999. – 194 с.
41. Энес. Кролевецкое чрезвычайное уездное земское собрание / Энес // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 17. – С. 2–4.
42. N. Хлібний кризис у Чернігові / N. // Черниговская земская газета. – 1917. – № 60. – С. 9–10.

Юлия Петровская

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗЕМСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ ЧЕРНИГОВСКОЙ ГУБЕРНИИ ПО ПРОДОВОЛЬСТВЕННОМУ ОБЕСПЕЧЕНИЮ НАСЕЛЕНИЯ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В статье раскрываются основные направления и формы деятельности земских учреждений Черниговской губернии по продовольственному обеспечению населения в условиях Первой мировой войны. Подчеркивается, что довольно эффективным в это время оказалось сотрудничество земских органов местного самоуправления с кооперативными организациями, благодаря которому сформированная земцами система продовольственного обеспечения населения в целом оказалась способной работать в форс-мажорных обстоятельствах и отличалась своей прозрачностью. Делается вывод, что, несмотря на значительный объем работы, которую приходилось выполнять земским учреждениям, ее трудоемкость, минимальные сроки обеспечения населения продовольствием, как уездные, так и губернское земства в некоторой степени сняли остроту продовольственного вопроса в Черниговской губернии в военные годы.

Ключевые слова: Первая мировая война, земские учреждения, продовольственное обеспечение.

Julia Petrovska

ACTIVITIES OF CHERNIHIV PROVINCE ZEMSTVO ESTABLISHMENTS IN FOOD PROVIDING OF THE POPULATION DURING THE FIRST WORLD WAR

The article deals with the main activities and forms of Chernihiv province zemstvo establishments in food providing of the population during the First World War. It is emphasized that the cooperation of local zemstvo with cooperative organizations was quite effective. And it gave zemstvo's system of food security an opportunity to work in a force majeure and be distinguished for its transparency. It is concluded that, despite the considerable amount of work that zemstvo establishments had to do, its complexity, the minimum terms of providing the population with food, so country as provincial zemstvo took off to some severity of food problems in Chernihiv province during the war years.

Keywords: the First World War, zemstvo establishments, food providing.

УДК 929:94(470)«1890/1904»

Вікторія Головка

ЯРОСЛАВСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ І.Я. ГУРЛЯНДА

У статті проаналізовано ранній період життя та діяльності відомого російського державного та громадського діяча кінця XIX – початку XX століття І.Я. Гурлянда. Аналізується еволюція політичних поглядів І.Я. Гурлянда та процес формування його як впливового політика.

Ключові слова: імперія, самодержавство, монархізм, абсолютизм, реформи.

Як свідчить світовий досвід, історія – це не тільки боротьба класів, але в більшості своїй також зіткнення окремих особистостей. Діяльність цих особистостей, кожна з яких формувалася в конкретних суспільних та культурних умовах, мала певний вплив на історичний процес. Найбільше цей вплив проявлявся в буремні часи. Саме такими виявилися для Російської імперії кінець XIX – початок XX століття, коли країна балансувала на межі між реформою і революцією, коли стикалися найрізноманітніші уявлення про подальший політичний, соціальний і економічний розвиток.

Саме в той час на політичній арені Російської імперії виключне положення займали такі публічні діячі як С.Ю. Вітте, Б.В. Штюрмер, В.К. Плеве, П.А. Столипін та багато інших. Проте особливе місце в цей кризовий для імперії час відводилося абсолютно не публічним, але надзвичайно впливовим особам, однією з яких і був Ілля Якович Гурлянд.

І.Я. Гурлянд – особистість непересічна і «таємнича» в історії Російської імперії. Людина, що відіграла неабияку роль у вищих офіційних сферах держави та особливо поза їхніми лаштунками і в свій час мала чи не найбільший вплив на міністра внутрішніх справ Б.В. Штюрмера та визначного реформатора П.А. Столипіна. Зрозуміло, що політична та суспільна діяльність І.Я. Гурлянда була багатогранною і в той же час багато в чому тіньовою.

Аналіз життя та діяльності цієї непересічної персоналії до нашого часу мав виключно поверховий характер, оскільки дослідники відносили його до осіб другого ешелону. Короткі відомості про І.Я. Гурлянда можна почерпнути лише із загальної літератури, що характеризує політичну ситуацію в Російській імперії на початку XX століття [4]. Майже всі відомості про І.Я. Гурлянда побудовані на основі чуток та суб'єктивних оцінках його сучасників, тому пропонується розвідка являється науково актуальною, оскільки постала необхідність перегляду стереотипів, що сформувалися в історіографії цього питання.

Ілля Якович Гурлянд народився 1868 р. в місті Бердичеві Київської губернії. Його батько був равином Полтавської губернії, а пізніше працював нотаріусом в Харкові. Після закінчення Харківської гімназії І.Я. Гурлянд вступив до Ярославського Демідовського юридичного ліцею, який закінчив у 1891 році із золотою медаллю за роботу «Римський юрист Гай та його твори» [11, с.1]. Таку яскраву особистість не могли не помітити, тому як одного з найкращих випускників його запросили на викладацьку посаду.

В 90-х роках XIX століття І.Я. Гурлянд активно займався науковою роботою. В цей час одна за одною виходять ряд його праць з історії права. Серед найвідоміших варто назвати: «Идея патроната как идея внутреннего управления»(1898 р.), «Новгородские ямские книги»(1900 р.), «Акты города Романова – Борисоглебска. 1627 – 1690 гг.» та інші [13, с.39].

Майже 10 років (з 1894 по 1904 рр.) Ілля Якович працював в Демідовському ліцеї, викладаючи торгове та адміністративне право. В 1900 році в Київському університеті захистив дисертацію на ступінь магістра («Ямская гоньба в Московском государстве до конца XVII столетия»), а в 1902 році в Петербурзькому університеті – на ступінь доктора поліцейського права («Наказ Великого государя тайных дел») [8, с.117]. За такий короткий термін він не лише здобуває професорське звання, але й стає активним членом Російського Археологічного Співтовариства та бере участь в роботі Ярославської губернської вченої архівної комісії.

Активна наукова та викладацька робота не заважала І.Я. Гурлянду займатися й політичною діяльністю. Варто зазначити, що ще з 1896 року він входить до найближчого оточення Ярославського губернатора Б.В. Штюрмера. Відомі діячі того часу, зокрема В.К. Плеве (міністр внутрішніх справ 1902 – 1904 рр.), дещо критично оцінювали такий зв'язок губернатора з І.Я. Гурляндром, зазначаючи, що «Гурлянд – это перо, да кажется и – голова Б.В. Штюрмера» [11, с.4]. Такі саркастичні зауваження були не поодинокими в оточенні ярославських чиновників і звісно мали під собою підґрунтя. Не можна точно сказати, за яких причин відбулося зближення цих двох непересічних осіб, адже таких підстав було багато: син Б.В. Штюрмера навчався в тому ж Демідовському ліцеї, де викладав І.Я. Гурлянд; сам губернатор цікавився історією та археологією, крім того, як і І.Я. Гурлянд, був великим поціновувачем театру. Отож, можна припустити, що головною причиною такого зближення було розуміння того, що вони необхідні один одному: І.Я. Гурлянд мав «оформити» думки Б.В. Штюрмера в правовому полі, а останній допомагав йому робити кар'єру.

Молодий, талановитий і амбіційний професор І.Я. Гурлянд дійсно мав неабиякий зиск від такого покровителя: йому допомагали в політичній діяльності, знайомили з потрібними людьми і давали право членства у багатьох контролюючих органах і комісіях. В свою чергу, Б.В. Штюрмер користувався талантом і освіченістю свого підопічного, адже І.Я. Гурлянд був головним редактором і автором виступів, промов і проектів Ярославського губернатора, які своїм новаторством були

відмічені навіть самим імператором Олександром III. Завдяки І.Я. Гурлянду і його новаторським думкам, викладеним у записках і доповідях, які декларував Б.В. Штюрмер, останнього вважали видатним адміністратором, який знайомий з практикою державотворення інших європейських країн.

Саме за рекомендації Б.В. Штюрмера І.Я. Гурлянд працював у губернському департаменті загальних справ, співпрацював з С.Е. Крижановським по внесенню змін до положення про вибори до Державної Думи (третьої), а пізніше вже сам напрацьовував зміни по виборам до четвертої Державної Думи. Також І.Я. Гурлянд паралельно працював над різноманітними законодавчими і історичними матеріалами, які згодом представлялися міністром внутрішніх справ у Державній Думі [6].

Звісно, такий стрімко наростаючий вплив І.Я. Гурлянда на голову Ради міністрів викликав невдоволення і серед його оточення і у вищих бюрократичних колах. Адже, зростання впливу одного «фаворита» означало відлучення інших, а цього пробачити І.Я. Гурлянду не могли. Одними з найбільших конкурентів І.Я. Гурлянда були І.Ф. Манасевич-Мануйлов (що називав себе особистим секретарем Б.В. Штюрмера, але офіційно цієї посади не займав) і завідувач домашніми справами – граф Борх [5, с.26]. Тож, можна зробити висновок, що вже пізніше, вийшовши на політичну арену Російської імперії поруч з видатними реформаторами (С.Ю. Вітте і П.А. Столипіним), І.Я. Гурлянд вже мав не аби який досвід як в законодавчій діяльності так і в закулісних інтригах.

Вже з 1899 року політична кар'єра молодого викладача права пішла вгору. Того ж року І.Я. Гурлянд виконує обов'язки секретаря по земських і міських справах при Ярославському губернському представництві, 1901 р. призначається на посаду радника у справах міського управління Ярославської губернії, а в 1902 р. стає членом Російського телеграфного агентства у м. Ярославль. За особистим розпорядженням Б.В. Штюрмера та В.К. Плеве І.Я. Гурлянд стає членом Комісії по удосконаленню вищих навчальних закладів при Міністерстві народної освіти [15]. Педагогічна діяльність І.Я. Гурлянда закінчилася 1904 р., коли за особистою рекомендацією Б.В. Штюрмера, його призначають на посаду чиновника з особливих доручень при Міністерстві внутрішніх справ Російської імперії. Головним напрямком його діяльності при відомстві стає робота, пов'язана з розробкою, обговоренням і проведенням Столипінських реформ 1906 – 1911 років.

За своїми політичними переконаннями І.Я. Гурлянд був відвертим монархістом, що проявлялося в повній підтримці самодержавної влади [9]. Ще в 90-х роках, прийнявши православ'я, він активно критикував прибічників єврейського рівноправ'я. Підтримував думку про те, що вирішення єврейського питання має йти шляхом повного приєднання євреїв до традиційних підвалин російської державності та самодержавного ладу. Якщо спочатку І.Я. Гурлянд визнавав право за євреями на свободу віросповідання та особливості національної культури, то після революційних подій 1905 – 1907 рр., в яких євреї брали активну участь, схвалив репресивні методи влади і особисто П.А. Столипіна.

Критичні зауваження до своїх опонентів з числа представників опозиційних до режиму партій (есерів, кадетів), І.Я. Гурлянд активно висвітлював в літературному жанрі. Його твори (особливо памфлети), які були опубліковані під псевдонімом Н.П. Васильєв, давали жорстку оцінку програмам партій та окремим особистостям [13, с.37]. Сам І.Я. Гурлянд вважав непотрібним і не можливим адаптацію західноєвропейських цінностей в реалії російського життя. Спираючись на історичний досвід та традиції самодержавної влади, він все ж, не заперечував ідеї освіченого абсолютизму. Як і інші представники монархічного кола, І.Я. Гурлянд відкидав можливість революційних шляхів змін, підкреслюючи вкрай негативні наслідки для розвитку Росії проведення таких стрімких перетворень. Основу ж оновлення політичної системи він вбачав в освіченій інтелігенції та адміністрації.

Росія кінця XIX – початку XX століття виділялася глибиною і масштабністю політичних викликів. В основі їх лежала крайня суперечливість пореформеного соціально-економічного та політичного розвитку країни, складне переплетення передових форм промислового розвитку з численними пережитками феодальної епохи. Саме в цей час на політичній арені з'являлися люди, які не просто хотіли, але і знали як вивести країну з кризи. Сучасні політологи припускають, що найбільший вплив на державну політику мають не публічні лідери, а особи, що стоять в тіні перших осіб. Можна припустити, що і Російська імперія не була в цьому випадку виключенням. А значить дослідження життя та діяльності таких «сірих кардиналів», як І.Я. Гурлянд, ніколи не втратить своєї актуальності.

Джерела та література:

1. Аврех А.Я. Царизм накануне свержения / А.Я. Аврех. – М. : Наука, 1989. – 251 с.

2. Аврех А.Я. П.А. Столыпин и судьбы реформ в России / А.Я. Аврех. — М.: Политиздат, 1991. — 286 с.
3. Боханов А.Н. Сумерки монархии / А. Н. Боханов. — М. : Воскресение, 1993. — 288 с.
4. Геллер М.Я. История Российской империи. Т.2. / М.Я Геллер. — М.: МИК, 1997. — 320 с.
5. Глобачев К.И. Правда о русской революции: Воспоминания бывшего начальника Петроградского охранного отделения / Под ред. З.И. Перегудовой; сост.: З.И. Перегудова, Дж. Дейли, В.Г. Маринич. - М.: РОССПЭН, 2009. - 519 с.
6. Гурко В.И. Черты и силуэты прошлого: Правительство и общественность в царствование Николая II в изображении современника./ В.И. Гурко. — М.: Новое литературное обозрение, 2000. — 810 с.
7. Данилов Ю.Н. На пути к крушению: Очерки из последнего периода русской монархии / Ю.Н. Данилов. — М. : Воениздат, 1992. — 287 с.
8. Крыжановский С.Е. Записки русского консерватора / С.Е. Крыжановский // Вопросы истории. — 1997. - № 4. — С. 107 – 126.
9. Кожинов В. «Черносотенцы» и революция (загадочные страницы истории) / В. Кожинов. — М., 1998. — 252 с.
10. Коковцев В.Н. Из моего прошлого: Воспоминания 1911 – 1919 / В.Н. Коковцев. — М. : Современник, 1991. — 590 с.
11. Російський державний історичний архів. — Ф. 1629. (фонд І.Я. Гурлянда). — Оп. 1 – Спр. 1. — Арк. 4.
12. Милуков П.Н. Воспоминания (1859 – 1917) Т.2 / под ред. М.М. Карповича и Б.И. Элькина. — Нью – Йорк : Издательство имени Чехова, 1955. — 397 с.
13. Чукарев А.Г. Профессор И.Я.Гурлянд: история взлета и падения /А.Г.Чукарев, С.А.Егоров // Ярославская старина. — Ярославль: Гос.архив Ярославск. обл., 1997. — Вып.4. — С.33 – 41.
14. Шидловский С.И. Воспоминания / С.И. Шидловский. — Берлин: Отто Кирхнер и К°, 1923. Т.2. — 214 с.
15. Щеголев П.Е. Падение царского режима. Стенографические отчеты допросов и показаний, данных в 1917 г. в Чрезвычайной Следственной Комиссии Временного Правительства / П.Е. Щеголев. — Петроград: Государственное издательство, 1924. — Т.1. — 465 с.

Виктория Головко

ЯРОСЛАВСКИЙ ПЕРИОД ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И.Я. ГУРЛЯНДА

В статье анализируется ранний период жизни и деятельности известного российского государственного и общественного деятеля конца XIX – начала XX века И.Я. Гурлянда. Анализируются эволюция политических взглядов И.Я. Гурлянда и процесс формирования его как влиятельного политика.

Ключевые слова: империя, самодержавие, монархизм, абсолютизм, реформы.

Viktoria Golovko

YAROSLAVSKY PERIOD OF I.GURLYAND'S LIFE AND ACTIVITY

The article deals with the early period of the life and work of the famous Russian statesman and public figure of the late XIX - early XX century I.Gurlyand. Examines the evolution of political views of I. Gurlyand and the process of forming it as an influential politician.

Keywords: empire, monarchy, monarchism, absolutism, reform.

УДК[314.113:323.15]:929:94(470)«1890/1909»

Олена Стрілюк, Костянтин Ячменіхін

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА П. А. СТОЛИПІНА ОЧИМА СУЧАСНИКІВ

Стаття виконана в рамках держбюджетної теми №4-2012 «Російська імперія у XIX – на початку XX ст.: механізми взаємодії влади та суспільства (Регіональний аспект)», яка розробляється